Сергій Лепявко (Чернігів – Ніжин)

Поділи України та Речі Посполитої

Андрусівське перемир'я 1667 р. та Ризький мир 1921 р. ділили українські землі між Річчю Посполитою і Росією, і кожного разу в найближчій перспективі приводили Україну до ще більших катастроф, а для Польщі ставали провісниками трагедій її майбутніх поділів, які, у свою чергу, ще більше підривали позиції України.

Не маючи сил поставити під свій контроль всю Україну, Річ Посполита і Росія, як держави-суперниці, знаходили консенсус у тому, щоб отримати хоча б частину бажаного для них «українського пирога». Така ситуація здавалась їм розумним компромісом, оскільки дозволяла не лише поділити українські землі, але й спільними зусиллями придушувати визвольні змагання українського народу.

Формально поділ України за умовами Андрусівського договору 1667 р. здавався вигіднішим для Речі Посполитої, ніж для Московії. До Московії відійшла Лівобережна Україна, яка становила лише частину козацької України, не кажучи про інші українські землі в складі Речі Посполитої. Руїна і турецька експансія на правобережній козацькій Україні привели до її повного спустошення, і вона стала жертвою безжалісної розправи над нею всіх ворогуючих сторін. Тому сумнівний здобуток Польщі полягав у тому, що ця територія не дісталась козацькій Україні, а згодом, з початку XVIII ст., потрапила до нової хвилі господарського освоєння. Зі свого боку, Московія-Росія поволі перетравлювала непокірне козацтво і його державні інституції, привчаючи довгим періодом співіснування до своєї влади, і вдало використовуючи українські ресурси у війнах проти османів і татар.

Проте, незважаючи на збереженні у своєму складі українських земель, геополітичні ігри Речі Посполитої стали для неї програшними. Поділ України 1667 р. закінчився поділами Речі Посполитої кінця XVIII ст. Ці події нібито значно розведені в часі, але друга з них значною мірою є наслідком першої. Договір про поділ України навіть теоретично не вважався таким, що може привести до стійкого миру між Річчю Посполитою і Московією, тож не випадково він був укладений лише на 13,5 років. Інша річ, що нема нічого постійнішого, ніж тимчасове.

У питанні встановлення польсько-російського кордону угода діяла понад сто років завдяки збігу низки геополітичних обставин. Після останнього спалаху польської потуги наприкінці XVII ст., Річ Посполита вже з початку XVIII ст. поступово втрачає суб'єктність у міжнародних відносинах і перетворюється на російський протекторат. Поляки раділи збереженню формальної незалежності, і пояснювали її існування тим, що «Польща безладдям сильна», тобто не становить загрози нікому з сусідів, а тому нікому не заважає. Проте для Росії питання переділу кордонів надовго втратило актуальність, оскільки вона тримала у своїх руках всю Річ Посполиту. А контроль над нею забезпечувала не лише військова сила, але й активне роздування релігійної і національної проблем.

У 1773, 1793 і 1795 роках Росія, Австрія і Прусія провели три поділи Речі Посполитої, і після останнього країна надовго зникла з політичної карти світу. На мою думку, прецедентом до поділу Речі Посполитої став саме попередній поділ України.

Подібна історія повторилась майже один до одного в першій половині XX ст., тільки з тією відмінністю, що події розгортались майже блискавично. Відновлена друга Річпосполита провела поділ України з більшовицькою Росією за Ризьким договором 1921 р. Зрозуміло, що у кожному випадку існувало багато інших важливих обставин (військові дії, роль Антанти тощо), проте інтереси обох сторін були абсолютно однаковими з тими, що існували за два з половиною сторіччя раніше.

Цікаво, що укладаючи цю угоду, поляки сподівались, що більшовицький режим протримається недовго, а потім Польща разом з Росією можуть бути союзниками проти Німеччини.

Поділивши Україну, Радянська Росія і Річпосполита проводили однакову за метою, хоча й різну за методами, політику експлуатації українських ресурсів і знищення українців.

На цей раз наслідків від нового поділу України довелось чекати недовго. Уже у 1939 р. Німеччина і Радянська Росія знову поділили Річпосполиту, фактично повторивши досвід XVIII ст.

Українські землі й українська проблема були постійною «ахіллесовою п'ятою» польської внутрішньої і міжнародної політики, що успішно використовувала Росія у всіх випадках політичної експансії проти Речі Посполитої, починаючи від XVII ст.

Тому всі спроби Польщі використовувати українські землі як розмінну монету в стосунках з Росією давало лише зовні позитивний і

лише короткостроковий для неї результат. Для Росії ж втягання Польщі у поділи України кожного разу ставало елементом вдалої політичної гри з метою досягнення спочатку ближчих проміжних, а потім вже й далекосяжних цілей. І на кожному наступному етапі вже сама Польща ставала розмінною монетою у міжнародних торгах.

Дмитро Гордієнко (Київ)

"Україна між Сходом і Заходом" в осмисленні української еміграції XX століття

Історіософське осмислення історії України бере свої початки з методологічних праць М. Грушевського і особливо активно розвивається в 1920–1930 х рр., а в повоєнні роки в інтелектуальних колах української еміграції. Власне воєнна поразка Української Революції 1917–1923 рр. й зумовила пошук відповіді на питання про причини поразки і шляхів подальшої боротьби. З іншого боку, Перша світова війна зруйнувала Гегелівське уявлення світової історії як єдиного процесу, породивши європейські цивілізаційні концепції світової історії, однією з перших серед яких була праця Освальда Шпенглера "Занепад Європи" (1918–1922).

Розгортання підготовки до нової великої війни, примара якої на кінець 1930 х рр. ставала все виразнішою, поставило перед українською еміграцією й виклик цивілізаційного вибору. Досвід воєнної поразки зумовлював пошук зовнішнього опертя у боротьбі за відновлення української державності і вибір української еміграції був однозначним: "Між сходом і заходом, ми твердо обрали захід" [21, 3], що чітко було задекларовано й на сторінках офіційного органу Уряду УНР – газеті "Тризуб" [Напр.: 1; 4]. Прикметно, що і на окупованій більшовиками Україні М. Зеров та М. Хвильовий кинули чітке гасло "геть від Москви".

Однак і Друга світова війна не вирішила питання відродження політичної незалежності України, лише підтвердила страхи цивілізаційних конфліктів. Особливо ж гостро відчувався розкол Західного світу, який у роки війни опинився по два боки ворожих таборів. Проте розгортання холодної війни увело світ у "традиційні" рамки, в яких Західних світ знову об'єднався в рамках НАТО, покликане захищати Захід від східної